

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СТАНУ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА МІСЦЕ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ

ДУМЧИКОВ Михайло Олександрович - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4244-2419>,

УДК 342.841

DOI 10.32782/NP.2023.3.26

Для країн з розвинутою промисловістю оборонно-промисловий комплекс є важливою складовою стратегії національної безпеки та оборони. Одночасно з цим, надається значна увага захисту та розвитку ключових та високоефективних підприємств і організацій оборонної промисловості країни. В оборонно-промисловому комплексі скупчуються значні інтелектуальні та виробничі ресурси, і він забезпечує високий рівень експортної потужності, що гарантує стабільні валютні надходження в бюджет країни.

Результати аналізу стану вітчизняного оборонно-промислового комплексу, а також тенденції, що призвели до його занепаду, і перспективи розвитку галузі широко досліджуються та викладаються у різних аналітичних збірниках та публікаціях, які розробляються державними та приватними організаціями, а також на інформаційних порталах і агентствах.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану оборонно-промислового комплексу України та визначення його місця в системі національної безпеки і оборони. Наголошується, що збройна агресія Російської Федерації стала певним каталізатором якісного та швидкого реформування системи оборонно-промислового комплексу держави, де нові технологічні розробки та роботизація повинні зайняти ключове місце.

У статті проведено аналіз діяльності оборонно-промислового комплексу (ОПК) України протягом років незалежності. Виділено основні проблеми, які стикається ОПК

України, і запропоновано шляхи активізації та розвитку галузі. Також проведено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду у сфері державної підтримки оборонних підприємств з метою їх переозброєння для потреб Збройних сил України.

В статті наведено позитивні зрушення в управлінні оборонно-промисловим комплексом загалом і оборонними підприємствами зокрема після створення Державного концерну «Укроборонпром». Аналізуються перспективи розвитку ОПК України в сучасних умовах і доведено необхідність реформування галузі, перш за все на законодавчому рівні.

Стаття також визначає особливості правового, економічного та організаційного регулювання процесу перетворення Державного концерну «Укроборонпром» в акціонерне товариство.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, Укроборонпром, національна безпека, суб'єкти оборонно-промислового комплексу, управління об'єктами оборонно-промислового комплексу.

Постановка проблеми

Оборонно-промисловий комплекс (ОПК) є однією з сфер, яка активно веде сучасний технологічний прогрес. Роль ОПК у формуванні інноваційного потенціалу економіки та гарантуванні національної безпеки визнається всесвітньо. У контексті економічної кризи, яка посилюється негативною кон'юнктурою на зовнішніх ринках та зростає зовнішньополітична напруженість та повномасштабна

війна з Російською Федерацією, оцінка стану оборонно-промислового комплексу стає дуже актуальною. Ця оцінка стає надзвичайно важливою для держави, для якої балансування між витратами на військові та громадянські потреби має вирішальне економічне, соціальне та політичне значення.

Протягом всього періоду незалежності України, у владних та промислових сферах, а також серед наукової громадськості активно обговорюються питання щодо оновлення та шляхів реформування національної оборонної промисловості держави.

Збройна агресія Російської Федерації стала певним каталізатором якісного та швидкого реформування системи оборонно-промислового комплексу держави, де нові технологічні розробки та роботизація повинні зайняти ключове місце. Водночас, для реформування будь якого інституту необхідно спочатку визначити спектр вже наявних проблем.

Варто зазначити, що проблеми сучасного стану оборонно-промислового комплексу (ОПК) в системі національної безпеки можуть бути численними та різноманітними, і вони зазвичай залежать від конкретного контексту та регіону.

Стан дослідження проблеми

Питання сучасного стану оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки та його перспективи розвитку на місці на світовій арені було предметом наукового інтересу багатьох вчених. Зокрема, О. Дідича, О. Барановського, О. Бодрука, А. Гальчинського, М. Єрмошенка, А. Зленко, О. Іжака, В. Литвина, А. Лук'янова, Н. Невідома, В. Новицького, В. Юрчука та інших. Водночас, враховуючи останні світові події, місце оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки та оборони держави важно переоцінити і залишиється мало досліджуваним.

Водночас враховуючи повномасштабну військову агресію з боку Російської Федерації, яка стала фактичним каталізатором розвитку раніше не популярних підгалузей ОПК України роль та значення ОПК лишається мало досліджуваним питанням.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження визначення сучасного стану оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки та оборони України та перспективи розвитку її місце на світовій арені сучасності.

Виклад основного матеріалу

Оборонно-промисловий комплекс (ОПК) України представляє собою провідну високотехнологічну галузь промисловості країни. Цей сектор включає в себе підприємства, які спеціалізуються у виробництві ракет, літаків, кораблів, авіаційних і морських двигунів, бронетанкової та радіоелектронної техніки, боєприпасів, спеціальних хімічних речовин та обслуговування.

Головним завданням національного ОПК є оперативне та якісне забезпечення потреб Збройних сил України та інших легітимних військових формувань в озброєнні та військовій техніці. Проте виконання цього завдання ускладнюється як хронічними проблемами оборонно-промислового сектора, такими як обмежена кількість закритих науково-виробничих циклів для розроблення та виготовлення озброєння та військової техніки, старіюче обладнання та застарілі технології, недостатні кадрові, фінансові та матеріальні ресурси, та велика кількість контрагентів. Нові виклики, з якими ОПК стикається, також потребують уваги та реформ на законодавчому рівні [1, с. 35].

Для успішного подолання цих викликів та створення необхідних умов для розвитку ОПК України, потрібні реформи у цьому секторі та створення умов для партнерства з приватним сектором. Активна реалізація різних проектів в оборонно-промисловій галузі через державно-приватне партнерство може бути важливим кроком у вирішенні поточних завдань та супутніх проблем у цій сфері. В цьому контексті, обговорення цієї проблематики набуває особливого значення.

Державна політика національної безпеки визначається на основі пріоритетності національних інтересів та оцінки загроз, які становлять потенційну загрозу національній безпеці України. Ця політика реалізується через впровадження відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сфе-

рах національної безпеки відповідно до чинного законодавства [2].

Варто визначити основні напрямки сучасної державної політики національної безпеки у військовій сфері як під час військового стану так і у післявоєнний період, зокрема до них пропонуємо віднести: 1) Забезпечення військової обороноздатності (Розвиток та модернізація збройних сил та обладнання для забезпечення високого рівня військової готовності. Підвищення ефективності військової тренуваності та підготовки військового персоналу); 2) Стратегічне планування (Розробка національних військових стратегій та планів дій в разі військового конфлікту або загрози); 3) Розвиток та дослідження військових технологій (Інвестування в дослідження та розробку нових військових технологій); 4) Запаси та логістика (Створення та підтримка стратегічних запасів військового обладнання та матеріалів); 5) Міжнародна співпраця (Розвиток міжнародних партнерств та військових союзів для спільних оборонних дій та обміну інформацією. Участь у міжнародних миротворчих місіях та організаціях для забезпечення стабільності та миру); 6) Кіберзахист (Розвиток та вдосконалення кіберзахисту для запобігання та відповіді на кіберзагрози та кібератаки); 7) Економічна безпека (Забезпечення сталого фінансування військових потреб); 8) Розвиток військово-промислового комплексу для виробництва військової техніки та обладнання) [3, с. 94].

Після розпаду Радянського Союзу Україна успадкувала 30% військово-промислового комплексу колишнього СРСР і близько 20% його наукових центрів. Тоді ОПК України складався з 1840 підприємств, на яких працювало 2700 тисяч осіб. З цих підприємств 700 випускали переважно військову продукцію, на яких було 1,3 млн працюючих [4].

Говорячи про сучасний стан оборонно-промислового комплексу України варто проаналізувати початок його зародження з часів незалежної України та виділити 2 періоди періоди, зокрема період внутрішнього розвитку оборонно-промислового комплексу та період зовнішнього розвитку.

Відносно першого періоду, варто зауважити, що у 1992-1996 роки, що товарами подвійного призначення зокрема і зброї займалися

близько 113 підприємств в Україні. В жовтні 1996 року держава взяла під свій контроль цю критичну сферу «бізнесу», саме тоді було створено концерн «Укрспецукспорт». Згодом багато підприємств, включаючи «Спецтехноекспорт», «Укрінмаш», «Прогрес», «Промоборонекспорт» (яка припинила свою діяльність 14 лютого 2020 року), зовнішньоторговельна фірма «ТАСКО-експорт», «Укроборонсервіс» та інші, отримали право займатися експортом зброї, розробкою технологій і наданням послуг. У серпні 2018 року уряд спростив порядок надання суб'єктам господарювання права на здійснення експорту-імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять дані, що становлять державну таємницю. Це відкрило ринок для приватних оборонних компаній, які до цього могли працювати з іноземними клієнтами лише через державну компанію [5].

Варто зауважити, що з 1992 року і до сьогодні весь експорт держави товарів військового призначення складається із трьох складових: 1) поставки нової техніки; 2) спільні розробки; 3) обслуговування військової техніки.

Варто зазначити, що до 2011 року на першому за прибутковістю місці для держави був продаж саме авіаційної техніки а також надання відповідних послуг з модернізації та ремонту. Каталізатором змін став «танковий прорив», як наслідок укладення низки контрактів, зокрема на поставку танків «Оплот» до Тайланду. Саме завдяки цьому на перше місце вийшла торгівля бронетехнікою [6, с. 96].

Ситуація з експортом військового обладнання кардинально змінилася після анексії Криму та початку військових дій на Донбасі. Звичайно це було зумовлене перш за все тим, що Україна сама потребувала зброї, а всі ресурси військової промисловості повинні були буди задіяні своїх внутрішніх проблем.

До 2014 року українські виробники озброєння та військової техніки не отримували значних замовлень від Збройних сил України. Озброєння вітчизняного виробництва приймалося на озброєння української армії лише формально, зазвичай з метою подальшого експорту. Це стосувалося навіть таких продуктів, як танк «Оплот», яких ЗСУ придбали лише два екземпляри.

Починаючи з 2014 року, в Україні спостерігається зростаючий обсяг імпорту військового обладнання, зброї та боєприпасів, що є історичною новинкою для незалежної України. Щорічно частка імпортованих закупівель зростає. За основними показниками державного оборонного замовлення на 2020-2022 роки, частка українських постачальників складатиме майже 90%, тоді як імпортовані закупівлі будуть становити близько 10% обсягу закупівель.

Основними імпортованими постачальниками для України стали Туреччина, США, Великобританія, Польща і Болгарія. Серед імпортованих товарів є боєприпаси, електроніка, засоби зв'язку, снайперські гвинтівки, гранатомети та інше. Зокрема, Україна придбала середні розвідувально-ударні безпілотники Bayraktar TB2 в Туреччині на 69 мільйонів доларів. У східній Європі було придбано 200 бойових машин піхоти BMP-1AK та самохідних артилерійських установок (САУ) 2С1 «Гвоздика» [7, с. 54].

На сьогодні структура оборонно-промислового комплексу (ОПК) України складається з кількох ключових галузей, включаючи авіаційну, суднобудівну та галузь оборони. З цих галузей, в практично самодостатньою є виключно оборонна сфера, яка включає в себе виробництво бронетехніки, боєприпасів, засобів зв'язку та інших важливих компонентів. Україна також виробляє різноманітні конкурентоздатні зразки озброєнь та зберігає потенціал для виробництва ракетних систем та озброєнь [8].

Значною перевагою України є той факт, що окремі підприємства зберегли можливість швидкого розширення виробництва конкурентоздатних озброєнь з невеликими капіталовкладеннями. Крім того, українські науково-дослідні інститути зберегли навіть до 17 з 21 «критичних технологій», які були розроблені в колишньому Радянському Союзі. Ці технології охоплюють радіолокаційні станції, електроніку та інші важливі аспекти оборонної галузі [9].

Варто зауважити, що існують конкретні проблемні аспекти, які не дозволяють оборонно-промислому комплексу держави в особі концерну «Укроборонпром» функціонувати та розвиватися в повній мірі. Враховую-

чи військовий стан та неповноцінне функціонування оборонно-промислового комплексу України в повній мірі пропонуємо виділити проблеми довоєнного рівня та власне проблеми з якими стикнулися оборонні підприємства під час війни. В довоєнний період оборонно-промисловий комплекс України мав наступні проблеми: 1) розробка та вироблення товарів військового призначення та їх комплектування без їх подальшого застосування в рамках системи оборони держави; 2) витрачання підприємствами оборонно-промислового комплексу на розробку нових зразків озброєнь до 5 % свого прибутку (провідні зарубіжні держави витрачають від 30%); 3) структура потреб Збройних сил України на ремонт та модернізація існуючої, здебільшого старої радянської, техніки становлять близько 80% з року у рік; 4) відсутність можливості довгострокового планування; 5) великий відсоток підприємств в системі Укроборонпрому які не генерують виручку (лише 28 підприємств з-поміж 132-ох, які належать до складу Укроборонпрому, генерують 98% виручки); 6) вік інженерів та конструкторів, які працюють на підприємствах оборонно-промислового комплексу [10, с. 77].

Висновок

Результати аналізу вказують на той факт, що майбутнє українського оборонно-промислового комплексу в значній мірі залежить від іноземних інвесторів, які, незважаючи на війну, надають фінансову підтримку для розробки та модернізації зброї.

Американські санкції проти російського військово-промислового комплексу відкривають українським виробникам шанси на міжнародному ринку зброї. Українські компанії можуть зайняти своє місце та знайти нові ринкові ніші для експорту в країни, які з політичних або фінансових причин не мають можливості придбати російську або західну зброю. Нинішня ситуація в галузі військового експорту не є безнадійною.

Є окремі сегменти, де Україна може конкурувати з Росією та Східною Європою. Усе залежатиме від ефективності управління в «Укроборонпромі» та ініціативи приватних підприємств, оскільки невеликі компанії отримали можливість виходу на зовнішні

ринки без загального контролю державного монополіста. Правильне проведення реформ «Укроборонпрому» сприятиме оживленню оборонних підприємств та конструкторських бюро в Україні завдяки залученню інвестицій.

Отже, оборонна компанія повинна взяти на себе лідерство в усіх трансформаційних процесах, контролювати та нести відповідальність за реалізацію стратегій, бізнес-планів, дотримання встановлених правил та політик. Проте, в першу чергу це допоможе державним оборонним підприємствам здійснити квантовий стрибок у майбутнє, яке вже настало.

Література

1. Україна може вийти на 6 місце у світі за обсягами продажу зброї в 2009 році. Новини України. Веб-ресурс. URL: <http://rus.newsru.ua>
2. Матюшенко І. Ю. Оборонно-промисловий комплекс України: перспективи розвитку та місце на світовому ринку озброєнь. URL: https://www.researchgate.net/publication/314088137_The_World_market_of_armament_Ukraine_perspectives
3. Дідич О.Р. Основні проблеми оборонно-промислового комплексу та шляхи їх подолання. Ефективність державного управління. 2021. № 2 (67). Ч. 1. С. 54–56.
4. Офіційний веб-сайт АТ «Укроборонпром». URL: <https://ukroboronprom.com.ua/>
5. Семенишин А. В. Оборонно-промисловий комплекс України: господарсько-правові аспекти реформування: монографія. Харків: Юрайт, 2015. 192 с.
6. Буравльов Є. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації. Вісник Національної академії наук України. 2005. № 3. С. 32–40.
7. Білий В.І. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 92–98.
8. Гонак І.М. Ефективність національного експорту озброєння і військової техніки та її вплив на ВВП країни як елемент економічного суперництва країн. Науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка. 2019. № 1. С. 94–100.
9. Формування оборонно-промислової політики України в умовах позаблоковості. Аналітична довідка. 2019. URL: https://nako.org.ua/storage/pdf/Stratehiia_rozvytku_OPK-Minstratehprom.pdf
10. Балужева О.В. Стан та передумови відродження оборонно-промислового комплексу України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 15. С. 74–81.

SUMMARY

For countries with developed industry, the defense-industrial complex is an important component of the national security and defense strategy. At the same time, considerable attention is paid to the protection and development of key and highly effective enterprises and organizations of the country's defense industry. The defense-industrial complex accumulates significant intellectual and production resources, and it provides a high level of export capacity, which guarantees stable foreign currency income to the country's budget.

The results of the analysis of the state of the domestic defense-industrial complex, as well as the trends that led to its decline, and the prospects for the development of the industry are widely researched and presented in various analytical collections and publications developed by state and private organizations, as well as on information portals and agencies.

The article is devoted to the analysis of the current state of the defense-industrial complex of Ukraine and the determination of its place in the system of national security and defense. It is emphasized that the armed aggression of the Russian Federation became a certain catalyst for the qualitative and rapid reformation of the system of the defense-industrial complex of the state, where new technological developments and robotics should occupy a key place.

The article analyzes the activity of the defense-industrial complex (ODC) of Ukraine during the years of independence. The main problems faced by the defense industry of Ukraine are highlighted, and ways of activation and development of the industry are proposed. A comparative analysis of foreign experience in the field of state support of defense enterprises with the aim of rearming them for the needs of the Armed Forces of Ukraine was also conducted.

The article shows positive changes in the management of the defense-industrial complex in general and defense enterprises in particular after the creation of the State Concern «Ukroboronprom». The prospects for the development of the defense industry of Ukraine in modern conditions are analyzed and the necessity of reforming the industry, first of all at the legislative level, is proven.

The article also defines the peculiarities of the legal, economic and organizational regulation of the process of transformation of the State Concern «Ukroboronprom» into a joint-stock company.

Keywords: defense-industrial complex, Ukroboronprom, national security, entities of the defense-industrial complex, management of objects of the defense-industrial complex.